

Siposné Kecskeméthy Klára ezredes:

INTELLEKTUÁLIS UTAZÁS PORTUGÁLIÁBA

Szilágyi István professzor új könyvéről

A Varietas Europaea sorozat 9. kiadványaként jelent meg 2015-ben a L'Harmattan Kiadó gondozásában Szilágyi István professzor hiánypótló, átfogó, monografikus jellegű, *Portugália a huszadik században* című könyve. Az olvasó egy két évtizedes, Magyarország, Portugália és Spanyolország különböző intézeteiben, könyvtáraiban és egyetemeken folytatott kutatómunka eredményét ismerheti meg a kötet lapjain.

Szilágyi István a Pécsi Tudományegyetem (Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszék) egyetemi tanára, a politikatudomány doktora. Kutatási területei: az Európai Unió; alkotmányfejlődés és regionalizmus; mediterrán politikai gondolkodás a 20. században; nemzetközi viszonyok elmélete; geopolitika, politikai átmenetek és rendszerváltások Dél-Európában és Latin-Amerikában, valamint a politikai és jogrendszerek összehasonlító elemzése. Kiemelkedő nyelvismerettel rendelkezik (spanyol, angol, orosz, olasz, portugál). Eddigi munkássága során 12 könyv, 85 könyvfejezet, 140 tanulmány szerzője. Vendég előadó volt és kutatásokat végzett spanyol, portugál, olasz, orosz, kubai egyetemeken és intézetekben. Tagja számos hazai és nemzetközi társaságnak, többek között a Magyar Politikatudományi Társaságnak, a Nemzetközi Politikatudományi Társaságnak, az MTA Politikatudományi Szakbizottságának, az MTA Nemzetközi Tanulmányok Doktori Bizottságának, a Magyar Latinamerikanisták Társaságának; a Mediterrán Történészek Nemzetközi Társaságának.

Szilágyi István négy fejezetre tagolódó művének erénye, hogy a tudományos nyelvezet ellenére olvasható, stílusa könnyed, mondatszerkesztése gördülékeny. Dicséretes továbbá, hogy egyrészt minden fejezet végén megtaláljuk a vonatkozó szakirodalom áttekintését, másrészt a könyv végén 17 oldalon keresztül tematikus felsorolásban olvashatjuk a felhasznált irodalmat: a monográfiákat és könyveket, a folyóiratokban megjelent és egyéb tanulmányokat, valamint az internetes forrásokat. A hivatkozó és magyarázó jegyzetapparátus segítségével értékes információt szerezhetünk a vonatkozó fejezetben és témakörben való elmélyüléshez.

A monográfiát a könyvben előforduló rövidítések jegyzéke, valamint az 1876. március 26-tól egészen napjainkig terjedő, Portugália történetét bemutató kronológia egészíti ki. Különösen fontos része a monográfiának a köztársasági elnökök (1910–2014), a diktatúra (1926–1974) és a demokrácia kormányai (1974–2014) miniszterelnökeinek listája.

A könyv tartalmi mondandóját 58 ábra és 34 táblázat illusztrálja. Sajnálatos (véltetően a kiadó takarékosági megfontolásai miatt), hogy a könyv fekete-fehér ábrákat tartalmaz. A mondandó alátámasztását talán jobban elősegítették volna a színes, illetve a fekete-fehér ábrák átszerkesztett, áttekinthetőbb változatai, amelyek a lényeg maradéktalan megértésé-

hez segíthettek volna hozzá. Különösen nehezen értelmezhető az az ábrák, ahol a térképi tartalom megjelenítésére szolgáló eredeti színek csak fekete-fehérben jelennek meg. Ez az észrevétel különösen a teljes negyedik, *Portugália és az Európai Unió* című fejezetre vonatkozik. Ugyanez mondható el többek között a Rózsaszínű térképről (14. oldal), valamint Afrika 1914-ben (17. oldal) ábrájáról. A mű olvasása során végig érzékelhető a szerzőnek az a szándéka, hogy a portugál nyelv ismerete nélkül is teljességgel befogadható legyen a munka, ezért mindenütt megtalálhatók a könyvek, tanulmányok, cikkek címének és legfontosabb mondanivalójának fordításai. A kiadó egyszerűen elegáns könyvborítót tervezett.

Portugália területi kiterjedése (92 090 km²), népessége (10 825 000 fő); gazdasági fejlettsége számos hasonlóságot mutat Magyarországgal, de történelme, gyarmattartó múltja teszi érdekessé az Ibériai-félsziget országát. Szilágyi István nagy ívű munkája kronológiai, történelmi és geopolitikai keretekben tárgyalja Portugália 20. századi történelmét.

Az első fejezetben az 1910. október 5-én létrejött liberális köztársaság történetével, az országnak a Nagy Háborúban történt szerepvállalásával, az 1926. május 28-i katonai hatalomátvételhez vezető okokkal és tényezőkkel, valamint a Nemzeti Diktatúra rendszerének értékelésével foglalkozik a szerző. Különösen érdekes Portugáliának az első világháborúban játszott szerepe. A kezdeti pozitív semlegesség, az antanthatalmakkal való szolidaritás után az ország 1916 márciusában, a németellenes erők szövetségeseiként belépett a háborúba. Az 55 ezer fős Portugál Expedíciós Haderő kisebb jelentőségű fegyveres összecsapásokban vett részt, 1918 tavaszán azonban a Lys-völgyi csatában a portugál hadtörténelem egyik legjelentősebb vereségét szenvedte el.

Az Új Államtól a szociális állam bukásáig: a második portugál köztársaság című második fejezetben az atipikus diktátor, a coimbrai egyetemi tanár, António de Oliveira Salazar felemelkedését, és a korszak eseményeit mutatja be a szerző. Különös volt Salazarnak a politikai hatalomhoz vezető útja, nem állt mögötte tömegmozgalom, hatalomra jutását a gazdasági, politikai és morális válságot felszámolni képtelen jobboldali katonai vezetésnek köszönhette. Konzervatív beállítottságú, a hagyományos értékek őrzését fontosnak tartó, az országot megújító szakember volt. Kiépítette az Új Állam korporatív, katolikus tekintélyuralmi struktúráját, és ehhez kialakította az azt alátámasztó, megerősítő ideológiai rendszert. Országglása idején Portugália Európa peremére sodródott. Salazar habitusában keveredett a szerzetes, az egyetemi tanár és a pénzügyi szakember.

Az Új Államot intézményesítő salazari alkotmány a politikai és gazdasági életbe beavatkozó, megfelelő politikai felhatalmazással rendelkező erős államot és erős végrehajtó hatalmat intézményesített. Különösen érdekes az alkotmány első paragrafusosa, amely megfogalmazza, hogy a gyarmatosítás során megszerzett tengerentúli területek birtoklásáról nem mond le a „Nemzet”. Európában az Azori- és a Madeira-szigetek, Afrika nyugati partjainál a Zöld-foki-szigetek, Guinea, São Tomé és Príncipe, São João Baptista de Ajudá, Cabinda és Angola, Kelet-Afrikában Mozambik, valamint Portugál India, Makaó (Macau) és Timor tartoztak ide. Az Új Állam gazdaság- és társadalompolitikáját a nacionalista protekcionizmus, az autarkiaira való törekvés, közvetlen és erőteljes állami beavatkozás és a költségvetési egyensúly helyreállítására irányuló fiskális szemlélet jellemezte.

A szerző bemutatja a salazari rendszer kiépítésének lépéseit, az ideológiai és szervezeti megszilárdítását célzó *Portugál Ifjúság* nevet viselő tömegmozgalom létrehozását, a politikai védelmére szervezett, paramilitáris *Portugál Légión*, a tömegeket mozgósító, a „*Mindent a*

Nemzetért, semmit a Nemzet ellen” jelszó mögöttes tartalmát. A szerző részletesen ismerteti az Új Állam legfontosabb ideológiai-politikai dokumentumát, a „*Tízparancsolat*”-ot, amelyben az *Isten, Haza, Tekintély, Család és a Munka* értékeinek egysége jelenik meg. Salazar hosszú politikai pályafutásának az 1968. szeptember elején bekövetkezett agyvérzése vetett véget, amely után alkalmatlanná vált a vezetésre.

A második fejezetben a szerző részletesen taglalja a korszak gazdaság- és külpolitikáját, értékeli a gazdaság teljesítményét. A rendszer geopolitikai gondolkodását a birodalomépítő retorika, a világtörténelmi civilizációs küldetés és a kivételesség hangsúlyozása hatotta át. „*Portugália nem kis ország, nem gyarmati hatalom*”, hiszen a korábbi gyarmatokat az ország tengerentúli tartományainak nevezik, éppen ezért „*többkontinensű ország*”-ként aposztrofálták.

Portugália második világháború utáni prioritásait az alábbiakban lehet összefoglalni: 1. a gyarmatbirodalom mindenekfeletti megőrzése; 2. az atlanti rendszerekbe történő integráció, 3. a nyugati keresztény civilizáció védelméhez való hozzájárulás.

A portugál gyarmatbirodalom széthullásának első lépését Portugál India elvesztése jelentette 1961 márciusában. Az afrikai hadszíntéren folytatott gyarmati háborúk (Angola, Mozambik, Bissau-Guinea) az ország elszigetelődését, komoly háborús terheket jelentettek, amelyek sokszorosan meghaladták az ország képességeit és lehetőségeit. Különösen érdekes a portugál gyarmati háború összevetése Franciaország Indokínában és Algériában, az USA Vietnamban történt beavatkozásaival.

A harmadik köztársaság és a demokrácia győzelme Portugáliában című harmadik fejezet az ország demokratizálódása, a fejlődés, a dekolonizáció, valamint az európai orientáció és integráció folyamataival foglalkozik, azokat értékeli és elemzi.

Fontos a *Politikai átmenetek és a rendszerváltozások* alfejezet, amelyben az átalakulás három lehetséges útját írja le a szerző. Ezek: 1. önkizárásos út; 2. megegyezéssel járó átmenet. Az 1974. április 25-i „*szegfűk forradalma*” a négy évtizedes Salazar–Caetano-diktatúra végét, radikális és gyors felszámolását, a demokratikus politikai átmenet és rendszerváltozás harmadik típusát valósította meg. Különösen figyelemre méltó António de Spínola tábornok *Portugália és a jövő* című könyve, amely két tabuval számolt le: a portugál birodalommal és a gyarmati háború megnyerésének mítoszával.

A Fegyveres Erők Mozgalma három fő feladatot („három D-t”) fogalmazott meg: *demokratizálás (democratização), dekolonizáció (descolonização) és a gazdasági fejlődés (desenvolvimento económico)*. A hadsereg mindig jelentős szerepet játszott Portugália életében. 1926-tól 1986-ig katona köztársasági elnökei voltak az országnak, és a Fegyveres Erők Mozgalma volt az, amely megdöntötte a diktatúrát, valamint megnyitotta az utat a demokratikus fejlődés előtt.

A szerző kézen fogja az olvasót, és lépésről lépésre végigvezeti a portugál pártok, választások és kormányok történésein. Értékeli a köztársasági elnöki intézmény helyét és szerepét a portugál demokráciában, a korszak alkotmánymódosításait, a társadalmi megállapodás, az érdekvédelem és a neokorporatizmus kérdéseit. Bemutatja a sikeres uniós felzárkózási periódust, a 2000-es évek gazdasági visszaesését, és a 2008. évi nemzetközi pénzügyi válság hatásait és következményeit.

A negyedik fejezet különösen értékes része a könyvnek, a szerző önálló fejezetet szentel *Portugália és az Európai Unió* kapcsolatrendszerének. A harmadik köztársaság politikai rendszerének konszolidációja egybeesett az országnak az Európai Közösséghez történő csatlakozásával, egymást kölcsönösen feltételező folyamatokról volt szó. Az integrációs folyamat 1962. május 18-án kezdődött Portugália csatlakozási kérelmének benyújtásával.

Éveken keresztül nem történt semmi, majd tíz év elteltével, 1972. július 22-én Portugália és az Európai Gazdasági Közösség szabadkereskedelmi egyezményt írt alá. 1978. május 28-a mérföldkőnek tekinthető az európai integrációs törekvésekben, a Mário Soares-kormány Brüsszelbe küldte országa csatlakozási kérelmét. 1980 végén előcsatlakozási egyezményt kötöttek, 1986. január 1-jén Portugália az Európai Közösség teljes jogú tagja lett, tizenhárom évvel később, 1999. január 1-jén az ország az euróövezet tagjává vált. Figyelemre méltó a szerző által ismertetett modernizáció AGILS modelljének – *A*(daptation), *G*(oal attainment), *I*(ntegration), *L*(atent pattern maintenance), *S*(ocial Service System) – leírása, valamint a német, a brit és a latin fejlődési modell ismertetése.

Portugália számára az integráció lehetőségeket, fejlődést jelentett és indított el. Az évszázados bezárkózás, az elmaradottság leküzdése hosszú folyamat, a modernizáció és a megtett fejlődés ellenére az ország az Európai Unió fejletlenebb térségei közé tartozik. Portugália támogatta az EU intézményi és pénzügyi reformjait és a keleti bővítést, de ezzel párhuzamosan határozottan és hatékonyan érvényesítette a nemzeti érdekeket az Unió keretein belül.

Szilágyi István Portugália a huszadik században című könyve ajánlott irodalomként nagyon jól használható a nemzetközi kapcsolatok, a nemzetközi tanulmányok, a nemzetközi biztonság- és védelempolitika, valamint a politológia szakok alap- és mesterképzésében egyaránt.

A könyv a szerző sajátos és előremutató, *Merre tartasz Portugália?* című zárszavával fejeződik be. A kötet a születése pillanatában önálló életre kelt, mert a kérdés megválaszolására inspirálja a szerzőt. Bízom benne, hogy a munka hiánypótló voltára tekintettel még számos kiadást megél, ami biztatás az igényes olvasók számára.

Szilágyi István: Portugália a huszadik században. Varietas Europaea sorozat, 9. kötet. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2015, 280 oldal.